

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

Research Article / Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

Eski Hastalık, Kavak Yelleri ve Zeliş Romanlarında Mizah ve İroni

Humor and Irony in the Novels of Eski Hastalık, Kavak Yelleri and Zeliş

Havvaana Karadeniz*

Abstract: Details, realities and shortcomings that are overlooked in the hustle and bustle of daily life are embodied by the power of humor and irony. Likewise, the need to laugh, which is a spiritual need, is visualized with humor in literary works. For this reason, a visual humor language consisting of images and movements is used in literary works. This humorous language also includes criticism. Humor and irony also implicitly symbolize opposition to an idea or situation. At this point, the importance of humor and irony is revealed by the small number of people who understand it. This situation necessitates high-level reading and the reader's equipment. In this study, Reşat Nuri Güntekin's novels *Eski Hastalık* and *Kavak Yelleri* and Necati Cumalı's novels *Zeliş* were examined in terms of humorous and ironic elements. It has been observed that these forms of application, which save the work from monotony by adding liveliness to the work, critically bring to light the problems frequently encountered in daily life such as false Westernization, loss of values and superstitious beliefs in the novels examined. In this way, with the elements of irony and humor in the novels in question, the reader's attention is drawn to some social issues while being entertained and he is made to think critically. Thus, it is aimed to raise the awareness of individuals. What is actually trying to be revealed here is; it is the construction of an individual and social structure that questions, researches, criticizes and can reach the truth based on these.

Structured Abstract: Reşat Nuri and Necati Cumalı use the power of humor and irony to criticize false Westernization, mistakes in religious practices and superstitions. Although Reşat Nuri seems to reveal the wrong Westernization impartially in his novels included in the study, there is actually a deep criticism with a subtle irony in the background. The irony of the imitative mentality that perceives Westernization only in terms of "form" such as entertainment and clothing and acts accordingly is revealed. In this context, *Eski Hastalık* and *Kavak Yelleri* are almost a panorama of the Westernization adventure and perception in society at that time. The novel *Zeliş* reveals the wrong religious practices, superstitions and exploitation of religious feelings in society.

In these two novels of Reşat Nuri examined, irony and humor enable the mistakes in the Westernization process to be revealed more effectively. Reşat Nuri, with an ironic expression, aims to show a hidden truth while presenting the mistakes in this process as if it were a natural situation and everything was normal. At the same time, he makes a serious criticism of these mistakes made in the background. He wants to raise awareness.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Asst. Prof. Dr. Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education
ORCID 0000-0003-3423-887X
havvaanakaradeniz@gmail.com

Cite as/ Atıf: Karadeniz, H. (2024). Eski hastalık, kavak yelleri ve zeliş romanlarında mizah ve ironi. *Turkish Studies - Language*, 19(3), 1069-1082. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.76141>

Received/Geliş: 18 April/Nisan 2024

Accepted/Kabul: 25 September/Eylül 2024

Published/Yayın: 30 September/Eylül 2024

Checked by plagiarism software

Before organizing events such as balls in the modernization process of individuals and societies, modernization and Westernization must be internalized and filled in. At this point, it is important that the changes made are compatible with cultural and national values. The conflict that arises when attempts at modernization are incompatible with national values leads to ridiculous situations. How do the lifestyles adopted and imitated in the name of development contribute to the values and development of the individual? This must first be questioned. It is the individual's ability to build and direct the future by protecting his own values and traditions without isolating himself from his roots and essence. Mistakes made and difficulties encountered during the modernization process once again remind us of the importance of national consciousness and culture.

In the novel *Eski Hastalık*, humor and irony are revealed through the display of false Westernization. The misperception of Westernization in terms of appearance, lifestyle and entertainment, such as garden parties, jazz meetings, clothing style, dancing and balls in the villages and towns of Anatolia, is handled ironically. In this context, criticism is made of people moving away from their own values and moving towards cultural disintegration under the name of Westernization. It refers to the process of changing the values that hold a society together and normalizing the wounds and problems that occur in society as a result of this change. In this context, in the novel *Eski Hastalık*, cultural disintegration and false Westernization, perceived as a potential threat, are revealed ironically with humorous elements through a wedding held in the town of Silifke.

In the novel *Kavak Yelleri*, irony and humor are revealed with the wrong perception of Westernization, as in the novel *Old Disease*. Especially the families of civil servants and the notables of the town; They believe that they fulfill the requirements of the revolution and Westernization through activities such as organizing a ball, dancing at the Republic ball, playing parlor games and poker. In the novel, emphasis is placed on the activities that do not coincide with the traditions and customs of the people and the superficial Westernization desire seen in the Republican period. The "dance disease" and the fashion for family gatherings between men and women in the first years of the Republic manifest themselves in this town, whose name is not given in the novel, as it is everywhere else.

In the novel *Zeliş*, humor and irony are revealed through people's tendency towards superstitious beliefs and their search for solutions to their problems in these beliefs. Superstitions frequently discussed by writers of the Republican period are beliefs that arise from the people's lack of education, unconsciousness and helplessness. In other words, it is actually the exploitation of individuals' religious feelings. In Necati Cumalı's novel *Zeliş*, society's commitment to superstitions and the impact of these beliefs on society are emphasized by criticizing them ironically.

In fact, the final point that humor and irony reach is criticism. There are deep criticisms in the background of things that are given humorously. It is seen that things that are conveyed as positive are indirectly negated. The alienation of man from his own values, the misperception of Westernization, the tragicomic situations in which religious requirements come about due to lack of knowledge and wrong practices, and the inability to even realize the ridiculous situation are satirized from a critical perspective. Thus, it is aimed to raise individuals' awareness and awareness. What is actually trying to be revealed here is the construction of an individual and social structure that questions, investigates, criticizes and can reach the truth based on these.

Keywords: Humor, irony, *Eski Hastalık*, *Kavak Yelleri*, *Zeliş*.

Öz: Gündelik hayatın koşuşturmacası içinde gözden kaçan detay, gerçeklik ve eksiklikler mizah ve ironinin temsil gücüyle somutlaştırılarak vücut bulur. Aynı şekilde ruhi bir ihtiyaç olan gülme ihtiyacı, edebî eserlerde mizah ile görselleştirilir. Bu nedenle edebî eserlerde görüntü ve hareketlerden oluşan görsel bir mizah dili kullanılır. Oluşan bu mizah dili, içinde eleştiriyi de barındırır. Mizah ve ironi aynı zamanda üstü örtülü bir şekilde bir düşünce ya da duruma karşıtlığı sembolize eder. Bu noktada mizah ve ironinin önemi, onu anlayan kişi sayısının az olması ile ortaya çıkar, bir başka ifadeyle edebî metindeki bu unsurları her okuyucu göremeyebilir. Bu durum, üst düzey okumanın gerekliliğini ve okuyucunun donanımını zorunlu kılar. Bu çalışmada Reşat Nuri Güntekin'in *Eski Hastalık* ve *Kavak Yelleri* ile Necati Cumalı'nın *Zeliş* adlı romanları mizahi ve ironik unsurlar bakımından incelenmiştir. Esere canlılık katarak eseri tekdüzelikten kurtaran bu uygulama biçimlerinin, incelenen romanlarda yanlış Batılılaşma, değerler yitimi ve batıl inanışlar gibi gündelik yaşamda sıkça rastlanılan sorunları eleştirel bir şekilde gün yüzüne çıkardığı görülür. Bu sayede söz konusu

romanlarda ironi ve mizah unsurlarıyla okuyucunun bazı toplumsal meselelere dikkati çekilir ve eleştirel düşünmesi sağlanır. Böylece bireylerin bilinçlendirilmesi ve farkındalığının oluşturulması amaçlanır. Burada aslında ortaya konmaya çalışılan şey; sorgulayan, araştıran, eleştiren ve bunlardan hareketle doğruya ulaşabilen bir birey yetiştirmenin, toplumsal gelişim ve ilerleme için ne denli önemli olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Mizah, ironi, Eski Hastalık, Kavak Yelleri, Zeliş.

Giriş

Mizah ve İroni

Dil aktif ve canlı bir varlıktır. Dil oyunları ile ortaya konan mizah ve ironi ise bir metni tekdüzelikten kurtaran ve anlatıya canlılık katan ifade biçimidir. “*İroni, bir yönüyle edebî ifadeye canlılık ve somutluk kazandırmak için kullanılan bir araç olma özelliği taşır.*” (Cebeci, 2017, s. 307). Bu dil oyunları ve kullanılan araçlar aynı zamanda sosyal bir gerçekliğe eleştirel bir bakışla işaret etmektedir. Bunlardan “*içinde gülmece bulunan, gülmece niteliği taşıyan yazı ve karikatür*” (www.sozluk.gov.tr, 2024) olarak tanımlanan mizah ise içinde eğlendirici birtakım hareket barındıran ve kişinin hoş vakit geçirmesini sağlayan eylem ve söylem bütünü şeklinde de ifade edilir. Bu bağlamda mizah, “*Edebiyatta düşünceleri espri ve nükteyle süsleyerek anlatan söz ve yazı çeşidi(dir).*” (https://islamansiklopedisi.org.tr/mizah., Erişim tarihi: 09.10.2023). Demiralp (2009, s. 85) ise mizahın; nükte, şaka, latife, hezliyat, hiciv, komedi, fars, parodi, taşlama gibi pek çok kavramı içinde barındırdığını ifade eder. Bütün bunlardan hareketle mizah, hayatın olağan akışı içerisinde hayata bir başka pencereden bakabilme ve aynı zamanda ince ve usta bir kaleme sahip olma yeteneği gerektirir.

Dilimize Arapçadan girmiş bir sözcük olan mizah, Batı’da genellikle gülmece ve alay anlamına gelen “humor” sözcüğü ile karşılanmaktadır. Mizah; “*olayların gülünç, alışılmadık, çelişkili yönlerini yansıtarak insanı söz konusu olaylar üzerinde düşündürme, eğlendirme, ya da güldürme sanatı olarak aktarılmaktadır.*” (Yardımcı, 2010, s. 2). İçinde ince bir alay da ihtiva eden mizah kavramı, anlam itibarıyla insanları hoş vakit geçirirken güldürmeyi, güldürürken de düşündürme ve sorgulamayı bünyesinde barındırır. Mizahi unsurlar, bir başka ifadeyle güldürü unsurları, çoğu zaman istihza unsuruyla birlikte kullanılır. Çünkü güldürü unsuru, genellikle alay ve alaycı bir anlam içerir.

Fransızca kökenli bir sözcük olan ironi ise “*söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme; gülmece*” (www.sozluk.gov.tr, 2024) şeklinde tanımlanır. Kierkegaard’a (2003, s. 227) göre söylev sanatında sık kullanılan bir söz oyununun adıdır ironi ve özelliği, söylenen sözün aksinin ima edilmesidir. Bir başka ifadeyle ironi, yapısında karşıtlığı barındıran bir söylem şeklidir. “*İronide, ilke olarak aynı anda hissedilen iki anlamdan daha ‘derinde’ olanla, ‘yüzeyde’ olan arasında bir çatışma vardır.*” (Cebeci, 2017, s. 291). İroninin en önemli özelliklerinden biri, içerisinde eleştirel bir bakış bulundurmasıdır. Ele alınan konu veya belirtilen düşünce, her ne kadar tarafsız bir şekilde ortaya konuyormuş gibi görünse de içinde derin ve ustalıkla yapılmış bir eleştirel anlam barındırır. Bu kullanımda görünenin aksine görünmeyen, söylenenin aksine söylenmeyen üzerinde durulur. Bireysel tutum ve davranışlardaki yanlışlık, eksiklik ve zaafıların yanı sıra dönemin toplumsal yapısı, sosyolojisi ve tarihsel süreç içerisindeki birtakım yanlışlık, eksiklik ve zaafı da ironi aracılığıyla gözler önüne serilir. Böylece anlatıda ortaya konulmak istenen ince alay ve eleştiri, ironinin anlatım gücüyle ifade edilir ve farkındalık sağlanmış olur.

Sokrates ile kullanılmaya başlanan ironi kavramı (Kierkegaard, 2003, s. 11); felsefe, edebiyat, tiyatro, siyaset, ekonomi, resim, sinema gibi pek çok alanda kendini göstermiştir. İroni, içinde istihza içerse de ironiyi bir istihza sanatı olarak görmek doğru değildir. İstihza bir ifade ediş biçimi olmaktan çok aşağılayıcı, küçük düşürücü, yıpratıcı ve kaba bir davranış biçimini içerir. “*İroni mantıksal bir çarpılmadır, bir imadır. Bir şey söylemek, fakat söylediği şeyle söylediğinin*

ötesine geçmek, söylediği şeyle söylemediğini ima etmektir.” (Taşdelen, 2007, s. 53). Bir şeyi açıkça söylerken aslında arka planda söylenen şeyin tam tersi bir anlamı ima etmektir. Bu durum ironinin temelini oluşturan karşıtlık ilkesini ortaya koyar. Bir başka ifadeyle söylenen söz ile verilmek istenen özün karşıtlığıdır.

İmalı söyleyiş olarak da nitelendirilen ironide, söylenmek istenenin tam tersini kastetmek, yanlış bir şeyi övüyormuş gibi görünmek, böylece anlatıya gülünç ve eğlendirici bir zemin oluşturmak amacı vardır. Bütün bunların sonucunda ironik bir metnin karşısında okuyucunun, eleştirel düşünme becerisini iyi kullanabilmesi ve çözüm odaklı olması beklenir.

İronik metinlerde söz ya da sözcükler görünen anlamının ötesinde anlamlar üstlenir. Sözcüğün arka planında harekete geçmeye hazır bir eylem ve birikim yer alır. Bu noktada önemli olan, okuyucunun, sözün arkasında yatan gerçek anlam ve eylem derinliğini kendi hazırbulunuşluğu aracılığıyla yeniden şekillendirerek söze dökebilmesi ve bir bütünsellik oluşturabilmesidir. Bu bağlamda bir metindeki ironik anlamın keşfi, yazarın anlatımındaki ustalığı kadar okuyucunun yetkinliği ve anlama kabiliyeti ile de doğrudan ilintilidir.

İroni üzerine düşünen isimlerden biri olan Frye, *Eleştirinin Anatomisi* (2015, s. 68) adlı eserinde ironiyi, Aristoteles’in *Etik* adlı kitabından yola çıkarak Antik Yunan oyunlarındaki *Eiron* ve *Alazon* ikilisi bağlamında ele alır. Buna göre Alazon’un kendini olduğundan büyük görmesine karşın Eiron’un kendini olduğundan küçük biri gibi görmesini onaylamayan Aristoteles’in, bu duruma müdahale ettiğini belirterek Alazon’un kurban edilmeye, Eiron’un ise tartışmasız bir biçimde sanatçı olmaya yazgılı biri olarak sunulduğunu ifade eder. “Öyleyse ironi terimi, insanın olduğundan daha küçük görünmesine dair bir tekniğe işaret eder -bu teknik, edebiyatta yaygın bir tekniğe, az sözle mümkün olduğunca çok anlam yaratma yahut doğrudan bildirme veya kendi açık anlamından yüz çevirmiş bir sözcük dizisi yaratma tekniğine dönüşmüştür.” (Frye, 2015, s. 68). Bu düşünceden hareketle *insanın olduğundan daha küçük görünmesine dair bir teknik* ifadesiyle ironinin bünyesinde var olan zıtlığa işaret edilir. *Az sözle mümkün olduğunca çok anlam yaratma* ifadesiyle ise edebiyatta bir yazarın yoğun ve ustalıkla söz söyleme sanatına yetkin olması gerektiği vurgulanır. *Kendi açık anlamından yüz çevirmiş bir sözcük dizisi yaratma tekniği* ifadesiyle de ironik metinde asıl olanın, görünenin dışında görünmeyen anlam derinliklerine gönderme yapılması ve söylenen sözün tersinin kastedilerek içinde alay unsuru ihtiva etmesi gerektiği belirtilir.

İronik bir anlamı yakalayabilmek ve anlamsal derinliğine ulaşabilmek; sosyolojik ve tarihsel bilgi birikimini ve etkili bir okumayı beraberinde getirir. Söylenen veya anlatılmak istenenin tam tersinin kastedildiğini anlayabilmek, arka planda bu hazırbulunuşluğu zorunlu kılar. “İroni bir söylem tercihidir; açık, net ve çeşitli anlamlandırmalara kapalı bir söylemin, tersinden veya başka bir şaşırtıcı uyarılarla birlikte verilerek muhatabın zorlanmasıyla oluşan farkındalık oluşturma uğraşıdır. Bu uğraş muhataba yöneltilmiş bir tür söylem taarruzudur. Dolayısıyla ironi; gerekçesi sahibinin elinde olan çetrefilli ve kısmen saldırgan bir tercihtir.” (Tuğluk, 2017, s. 444). Okunan metnin doğru anlamlandırılması, verilmek istenen mesaj ve derin anlamın tespit edilmesi; yazarın retorisi kadar okuyucunun mahareti, anlama kabiliyeti ve bilgi birikimiyle doğrudan ilgilidir.

İroni, konuşmacının söz söyleme ustalığını ortaya koymasına yardımcı olan ve elini kuvvetlendiren bir güçtür. “İroninin genel olarak kabul gören üç kullanım amacı vardır: Buna göre, ironi öncelikle retoriğe ait bir araç olarak konuşmacının sözlerini kuvvetlendirmeye yarar. Bunun dışında, satire ait bir araç olarak bireysel ve toplumsal zaafı teşhir etmekte kullanılır. Üçüncü amaçsa, okuyucuya bazı konularla ilgili bir farkındalık kazandırmaktır.” (Cebeci, 2017, s. 287). İroni ile bir bilinç ve farkındalık oluşturulmak istendiği bir gerçektir. Bu bilinç ve farkındalık, bireylerin okuma sürecinde metne yaklaşım, metni anlama ve değerlendirme süreçlerinde önemli bir işleve sahiptir.

O’conner (2009, s. 59), ironiyi “sözcük oyunu, paradoks (karşıtlam), bilerek yapılan nahiflik ve parodi” olarak tanımlar. O’conner’a (2009, s. 59-61) göre ironi, modern tartışmalarda gerçeğe

benzetme (sözel ironi) ve dramatik ironi olarak iki şekilde sınıflandırılır. Sözel ironi, tek bir anlamın dile getirildiği ancak farklı ve çoğu zaman da bu anlama karşıt bir anlamın amaçlandığı bir ifade şeklidir. Dışa vurulan anlam, hissedilirken yumuşaktır ancak amaçlanan derin anlam, keskindir. Dramatik ironi ise bir kurgulama aracıdır. Karakterin kendi edimlerinden anladıkları ile oyunda sergilenen edimler arasında belirgin zıtlıklar vardır. *“İronide ikilik yaratma, paradoks oluşturma temel amaçtır. Aslında ironist, hayattaki pek çok ezberimizin, gerçek diye bildiğimiz şeylerin, görünen gerçekliğinin her zaman karşıt bir gerçekliği de bünyesinde barındırdığı ihtimalinin varlığını muhatabına duyumsatmak ister. (...) İronide tersinden anlam yükleme yöntemi izlenir. Aslında kelimeler söylendiği anlamda değildir. Sonlarında parantezli ünlem vardır ve cümlelerin tersi bir anlamı ifade eder. Bu anlamda ironinin en büyük özelliği tersinlemedir. Bir başka deyişle yazar söylenen şeyin tersini kastetmektedir.”* (Tosun, 2009, s. 96). Bütün bunlardan hareketle ironi, Aristoteles’in karşıtlama olarak ifade ettiği, gülünç ve eleştirel bir etki ortaya koymayı amaçlayan ifade sanatı ve kabiliyetidir.

Currie’ye (2009, s. 70) göre *“ironi ve buna benzer özellikler bir yapının niteliğini vurgulamak açısından geçerli olsa da, yapının kendisine atfedilebilecek özellikler değildir.”* Bir metnin incelenmesi, niteliğinin ortaya konması ve yorumlanmasında, metnin derin anlamında işlenen ironinin inşa edici özelliği büyük bir öneme sahiptir. Tabi ki ironinin bulunup ortaya çıkarılması, okuyan kişinin bilgi ve donanımıyla doğrudan ilişkilidir.

Hayatın her safhasına sirayet etmiş olan mizah ve ironi, mevcut otoriteye başkaldırı şeklinde olsa dahi söylenmek istenenin, belirli sınırlar çerçevesinde, sanatsal bir düzlemde üstü örtülü bir şekilde dile getirilmesidir. İyiye, güzele, doğruya ve olması gerekene dair yapılan ince kelime oyunlarıdır. William’ın (1987, s. 70) da ifade ettiği gibi *“Binlerce yıldır mizah insan hayatının önemli bir parçası olmuştur. Bu önemini geçmişte koruduğu kadar gelecekte de koruyacağı düşünülmektedir.”* Bu bağlamda gündelik yaşamda da karşımıza sıkça çıkan ve çıkabilecek birçok durum, ironik bir şekilde gözler önüne serilmektedir. *“İroninin nesnesi bir kişi olabilir, bir tutum olabilir, bir inanç olabilir, toplumsal bir alışkanlık ya da kurum olabilir, bir felsefe dizgesi olabilir, bir din olabilir, baştan sona bir uygarlık olabilir, hatta yaşamın kendisi olabilir.”* (Egan, 2009, s. 64). Hayatın hemen her alanında var olan mizah ve ironi, sanat eserlerinde ve kurgusal metinlerde de kendine yer bulur. Kimi zaman bireysel ve toplumsal düzeydeki bir aksaklık, eksiklik, yanlışlık veya fark edilemeyen bir gerçekliğe dikkatleri çeker kimi zaman da anlatıya neşe katarak soluk aldırır.

Bireysel ve toplumsal izleklerin öne çıktığı *Eski Hastalık, Kavak Yelleri ve Zeliş* adlı romanlarda, Türk Edebiyatının güçlü iki kalemi Reşat Nuri ve Necati Cumalı, anlatıya canlılık katmak böylece okuyucunun dikkatini diri tutmak ve aynı zamanda bazı toplumsal gerçeklere dikkat çekmek için mizah ve ironi unsurlarından yararlanmışlardır. *“İroni iki ayak üzerinde durur, bir ayak ‘olan’dayken öteki ‘olmayan’a işaret eder ve böylece daha dikkatli, çoğul odaklı bakabilen gözler için daha zengin ve zevkli bir okuma sağlar.”* (Ağıl, 2009, s. 102). Bu sayede söz konusu romanlarda da ironi ve mizah unsurlarıyla okuyucunun bazı toplumsal meselelere eğlendirilirken dikkati çekilir ve bu meseleler üzerinde eleştirel düşünmesi sağlanır.

Eski Hastalık, Kavak Yelleri ve Zeliş Romanlarında Mizah ve İroni

Reşat Nuri ve Necati Cumalı, yanlış Batılılaşma, dinî uygulamalardaki yanlışlar ve batıl inançlar hakkında eleştiride bulunmak için mizah ve ironinin gücüne başvurur. Reşat Nuri, çalışmaya dâhil edilen söz konusu romanlarında yanlış Batılılaşmayı her ne kadar tarafsız bir şekilde ortaya koyuyormuş gibi görünse de aslında arka planda içinde ince bir alayı barındıran derin bir eleştiri vardır. Batılılaşmayı sadece eğlence ve giyim gibi “şekil” bakımından algılayan ve bu doğrultuda hareket eden taklitçi anlayışın ironisi gözler önüne serilir. Bu bağlamda *Eski Hastalık (EH)* ve *Kavak Yelleri (KY)*, o dönemde, toplumdaki Batılılaşma serüveninin ve algısının âdeta bir panoramasıdır.

Zeliş (Z) adlı roman ise toplumdaki yanlış dinî uygulamaları, batıl inançları ve dinî duyguların sömürülüşünü gözler önüne serer.

Reşat Nuri'nin incelemeye alınan bu iki romanında ironi ve mizah, Batılılaşma sürecindeki yanlışların daha etkili bir şekilde ortaya konmasını sağlar. Reşat Nuri, ironik bir anlatımla bu süreçteki yanlışları doğal bir durummuş ve her şey normalmiş gibi sunarken aslında gizlenmiş bir gerçeği göstermeyi amaçlar. Aynı zamanda arka planda, yapılan bu yanlışların ciddi bir eleştirisini yapar. Öz ile biçim arasındaki kopuşa dikkat çekerek farkındalık oluşturmak ister.

Bireylerin ve toplumların modernleşme sürecinde balo gibi etkinliklerin düzenlenmesine geçmeden önce modernleşme ve Batılılaşmanın içselleştirilmesi ve içinin doldurulması gerekir. Bu noktada yapılan değişimlerin, kültürel ve ulusal değerlerle uyumu önem arz etmektedir. Modernleşme adına yapılan girişimlerin, ulusal değerlerle bağdaşmadığında ortaya çıkan karışıklık, gülünç durumların yaşanmasına neden olur. Gelişim adına alınan ve taklit edilen yaşam şekilleri, bireyin değerlerine ve gelişimine nasıl bir katkı sağlar, öncelikle bunun sorgulanması gerekir. Olması gereken; bireyin, kendini, köklerinden ve özünden soyutlamadan kendi değerlerine ve geleneklerine sahip çıkarak geleceği inşa edebilmesi ve geleceğe yön verebilmesidir. Modernleşme sürecinde yapılan yanlışlıklar ve karşılaşılan zorluklar, millî bilinci ve kültürün önemini bir kez daha hatırlatmaktadır.

Eski Hastalık ve *Kavak Yelleri* romanlarında yanlış Batılılaşmanın alaylı bir eleştirisini görmek mümkündür. Kasabada her ne kadar bir balo düzenlense de insanların daha önce bilmedikleri balo denilen şeyi merak edip görmeye gelmeleri, etrafta ne olduğunu anlamaya çalışmaları ve baloda sergiledikleri davranışlar, Batılılaşmanın sadece şekil boyutunda kaldığının ve aslında içinin doldurulamadığının göstergesidir. Romanda âdeta “*Modernleşme adına yapılanlara yakıştırılan anlamlarla asıl anlamlar arasındaki uzlaşmazlık ortaya çıkarılmaktadır.*” (Demiralp, 2009, s. 88). Şehirlerde uygulanan ve Batılılaşma göstergesi olan giyim şekli ve düzenlenen eğlencelerin, kasabalarda henüz anlaşılmadığının eleştirisi gözler önüne serilir.

İroni, kurgudaki oyunsuluktur; bir söz oyunudur. Mizah duygusu ise Lewis'e göre (1989) bir uyumsuzluk hâlinin sezilmesiyle ortaya çıkar. Bu çalışmaya alınan Reşat Nuri ve Necati Cumalı da Batılılaşma sürecinde Anadolu'nun realitesini ve dinî uygulamalardaki yanlışları aktarmada ironinin oyunsuluk gücü ve imkânından yararlanmış; ironi ve mizahı, hayatı yorumlamada bir araç olarak görmüşlerdir. Söz konusu bu yazarlar, eserlerini her ne kadar mizahi bir eser olarak kaleme almasalar da kasabalardaki hayatın yorumlanması noktasında mizah ve ironinin anlatım gücünden yararlanmış ve gerektiğinde eserlerine bu araçlarla canlılık katabilmişlerdir. Reşat Nuri ve Necati Cumalı'da mizah ve ironi, sadece bir söz oyunundan ibaret değil; aynı zamanda bir sanat anlayışı olarak yerini almıştır. *Eski Hastalık* romanında Züleyha'nın, aşkı, “eski hastalık” olarak tanımlaması son derece ironiktir. Burada aşk, sevgi ve mutluluk gibi insani değerlerin içinin boşaltıldığı, gerçek anlamlarının kaybedildiği ve değersizleştirildiği vurgulanır. Bu kavramların içi boşaltılarak insanların algılarının da değer yitimine uğradığı ve böylece bireylerin, kimlik kaybına doğru yol alan bir sürece ilerlediği görülür. Geldiği kasabaya uygarlık getirdiğini ve yenilikçi olduğunu düşünen Züleyha, bu kasabada İstanbul'da yaşadığı gibi eğlence mekânlarına gitmek, balolara katılmak ve çılgınca eğlenmek istemektedir. Kişi, içinde bulunduğu mekândan kaçıp kurtulamıyorsa bu mekânı, değiştirme ve dönüştürme yoluna başvurur. Böylece kendine yabancılaşmaya ve kimlik kaybına uğramaya başlar. Babasının ünlü bir komutan ve evleneceği genç olan Yusuf'un da vatan-millet bilincine sahip önemli bir asker olmasına karşın Züleyha'nın millî bilinç ve değerden yoksun oluşu ve hayatı pervasızca eğlenmek, balolara katılmak olarak algılayışı üstelik kurguda bu üç karakterin ve baba ile kızın bir çatışma unsuru olarak bir araya getirilişi, romanda üzerinde durulması gereken ironik bir durum olarak sunulur. Züleyha gibi gençlerin, kendi değerlerinden uzaklaşarak yapaylık ve taklitten ibaret olan yaşamı, hayatın kendisiymiş gibi algılaması eleştirilir. Ayrıca romanın öne çıkan iki karakterine verilen isim de üzerinde düşünülmesi gereken bir başka husustur. Yazar, kullandığı bu isimlerle

Yusuf ile Züleyha'nın o şanlı aşkına atıfta bulunmuş ancak romanda aynı ismi taşıyan çiftin mutsuzluğuna, memnuniyetsizliğine ve yaşadığı problemlere yine ironik bir şekilde dikkat çekerek Yusuf ile Züleyha kıssasına gönderme yapmıştır.

Batılılaşma, yenileşme ve modernleşme hareketi olarak algılanır. “*Cumhuriyet döneminin taşraya yaklaşımında hâkim karakter, Meşrutiyet’ten miras kalan Batı tipi modernleşmeci tavır olur.*” (Solak, 2015, s. 49). Ancak bu Batılılaşmacı tavır, şehirlerde olduğu gibi Anadolu’nun kasabalarında da daha çok yaşam şekli olarak öne çıkar. Buna bağlı olarak Batılılaşma; Batılı tarzda eğlenme, müzik, dans, giyim, yaşayış tarzı gibi yüzeysel algılanır ve bir moda hâlinde hızla yayılır (Karadeniz, 2020, s. 639). Toplumdaki hızlı değişimi ihtiva eden bu yanlış Batılılaşma hareketi, edebî eserlerde kendine ironik bir şekilde yer bulur ve sosyal duyarlılığı yüksek yazarlar tarafından mizahi unsurlarla harmanlanarak dikkatlere sunulur.

Eski Hastalık romanında mizah ve ironi, yanlış Batılılaşmanın gözler önüne serilmesi aracılığıyla ortaya konur. Batılılaşmanın, Anadolu’nun köy ve kasabalarında bahçe partileri, caz toplantıları, giyim şekli, dans ve balo gibi daha çok dış görünüş, yaşayış ve eğlence yönüyle yanlış algılanması, ironik bir biçimde ele alınır. Bu bağlamda insanların Batılılaşma adı altında kendi öz değerlerinden uzaklaşarak kültürel çözülmeye doğru gidişinin eleştirisi yapılır. Bir toplumu bir arada tutan değerlerin değişimi ve bu değişim sonucunda toplumda oluşan yaraların ve problemlerin normalleşmesi sürecine işaret edilir. “*İnsan, kendi kültür değerlerine ‘günübirlik endişeler’ ve ‘moda eğilimler’ nedeniyle yabancılaştığında, varoluş kaynakları için potansiyel bir tehdit mekanizmasına dönüşmektedir.*” (Korkmaz, 2004, s. 50). Bu bağlamda *Eski Hastalık* romanında Silifke kasabasında yapılan bir düğün vasıtasıyla *potansiyel bir tehdit* olarak algılanan kültürel çözüme ve yanlış Batılılaşma, mizahi unsurlarla beraber ironik bir şekilde ortaya konur.

Kasabanın genellikle aydın kesimini oluşturan memur, zabıt veya eşraf aileleri aracılığıyla ortaya konan bu yanlış algı ve yaşam biçimi, ekonomik etken ve seviyeye bağlı olarak süreç içinde kasabadaki diğer insanlara da dalga dalga yayılır. Romanda, yanlış Batılılaşmanın zamanla her sınıftan insanı saran bir moda hâline gelişi, kasabada gerçekleşen bir düğün ile şöyle somutlaştırılır:

“... güvey bir eşraf ailesinin oğlu, gelin bizim belediye meclisindeki âza arkadaşlardan birinin kızı... İki aile arasında bir ihtilâf çıktı... Güvey tarafı eski usul, alaturka düğün, gelin tarafı balo istiyor... Neyse, araya girdik, bir bahçe eğlencesiyle meseleyi hallettik... Yani hem alaturka saz falan çalınacak, hem dans edilecek...” (EH, s. 55)

Batılılaşmanın yalnızca eğlencesiyle alındığı bu düğün merasimi, kasabada “*balolu düğün, yahut düğünlü balo*” (EH, s. 59) olarak adlandırılır. Henüz elektriğin olmadığı bir bahçede lüks lambalarının altında balolu düğün düzenlenir ve bu düğüne trajikomik bir şekilde Mersin’den cazbant ekibi getirilir. Burada düzenlenen düğünlü balo ile dönemin Batılılaşma özentisi ve bu Batılılaşmanın sağlam bir temele oturtulmadığı ortaya konur. Yapılan yeniliklerin halktan uzak oluşu, Anadolu insanının değerleri, gelenek ve görenekleriyle bütünleşememiş hâli ve Batı’nın yüzeysel algılanarak taklit edilmesi gerçekçi bir şekilde sunulur. Böylece kasaba halkının, Batılılaşma özentisine karşı tepkisi açıkça gün yüzüne çıkarılır.

Düğüne katılan bir babanın, kızlarına, “*Mantolarınızı sırtınıza giyin bakalım... Dansa kalkacak olursanız, ayağınızı kırarım.*” (EH, s. 62) demesi, kendi kültürel değerleriyle bağdaşmayan balolu düğünün, kasabada algılanışını ve insanların, Batılı yaşam tarzını kabullenemeyişini ortaya koyar. Bunun yanında balolu düğünde, cazbant eşliğinde nasıl oynayacağını bilemeyen misafirlerin bir türlü sahneye çıkmadığı görülür. Balolu düğün ve bu düğünün kasaba halkıyla bağdaşmayan eğreti hâli, ironik bir şekilde şöyle aktarılır:

“*Saat -buralarda gecenin ikisi, üçü demek olan- ona yaklaştığı hâlde dans meydanında hâlâ bir hareket görülmüyordu, arkamızdaki masada oturan*

siyah başörtülü, mavi kadife pelerinli bir kadının, ‘anne, ne zaman dans oynayacaklar?’ diye sızıldanan topaç gibi bir oğlan çocuğuna: ‘Sen başını dizime koy da uyu. Ben, başlayınca seni uyandırırım’ diyordu.” (EH, s. 62)

“... sekiz dokuz saatten beri, yolda cıcığı çıkmış olması lâzım gelen cazbantçılar, ayaklarının tozuyla işe giretikleri, üst üste üç fokstrot çaldıkları hâlde ortada henüz hiçbir hareket görülüyordu. Bir aralık, pistin bir yanından öbür yanına geçmek isteyen uzun boylu bir kıza, dansa kalkıyor zannederek, alkışladılar. Kızcağız, ayakları birbirine dolaşarak kendini dar dışarı attı ve bir daha görünmemek üzere kayboldu.” (EH, s. 63)

“Komite, bu gece için bir de büfe tertip etmişti. Büfe, bahçenin köşesinde, bir kahveci barakası içinde idi. Misafirler gece yarısına doğru grup grup oraya götürülecek, kendilerine dondurma, limonata gibi şeyler ikram edilecekti.

Kalabalık, programın bu numarasına da mâni oluyordu. Gece yarısından sonra bahçede dehşetli bir susuzluk baş gösterdi.

Herhangi bir sebepten dolayı dışarı çıkanların bir daha içeri girebilmeleri şüpheli olduğu için, halk, büfenin önüne yığılıyordu. Öyle ki, bir zaman sonra büfeyi idare eden belediye memurları barakanın kepenklerini kapamaya mecbur oldular. (...)

Cazbandın gürültüleri içinde bazı kimselerin: ‘Kerbelâ’da mıyız yahu?.. Su bu... Verin içelim Allah aşkınıza’ diye bağırarak işitiliyordu.

Kalabalığın arasından, masamızın arkasına kadar sokulmuş poturlu bir ihtiyar: ‘İnsan akıl edip de iki teneke su getirmeli imiş. Kırkar paradan dünya kadar para kazanacaktım’ diye hayıflanıyordu.

Maamafih, ihtiyaç karşısında belediye reisi de bu tedbire başvurmıştu. O, şimdi pırıl pırıl frakı, yakasının kokartlarıyla kapının yanında sebilcilik yapıyor, dışardan kovalar, tenekeler, ibriklerle getirttiği suları ahaliye dağıtıyordu.” (EH, s. 65-66)

İroni aslında hayatın kendisi ve aynı zamanda dünyaya karşı takınılan tavidir. Bu bağlamda *“İroninin en sık rastlanan biçimi, aslında ciddi olmayan bir şeyi ciddi olarak vermesidir. Diğer bir biçim ise ciddi bir konuyu bir espri gibi, şaka yollu dile getirmesidir ...”* (Kierkegaard, 2003, s. 228). Söylenmek istenip de söylenemeyenlerin, eğlendiriyormuş gibi görünürken son derece ciddi bir anlamla sunulması ve böylece farkındalık sağlanmasıdır. Konuk’un (2007, s. 135) da dediği gibi *“ironi, gerçeği görünür kılmanın bir yolu”*dur. Bu noktada *Eski Hastalık* romanında mekânın ve imkânların hiçbir şekilde el vermediği, uygun olmadığı bir ortamda balo tertip edildiği görülür. Basit bir su organizasyonu bile yapılamazken cazbant müziği eşliğinde balo düzenlenmesi; o süreçte Anadolu’nun kasabalarının durumunu, kendilik değerlerinden uzaklaşma serüvenini, değerlerine yabancılaşmasını ve düştüğü komik hâlleri ironik bir şekilde gözler önüne serer. İnsanın, Batılılaşma ve modernleşmeye uyum sürecindeki çırpınılırları komik unsurlar ile eleştirilir. Sadece şekilcilikten oluşan yeni bir yaşam biçimine yönelmek ve yeni bir dünya görüşünü benimsemek yerine millî bilinç ve kimliğin korunması noktasında farkındalık oluşturulmaya çalışılır.

Balolu düğünü tertip edenlerden biri olan Belediye komitesinin genç azalarından Fikri Bey, baloya uygun olmak için smokin giyer. Ancak üstünde smokinle ağaç tepesindeki lüks lambalarını yakmakla meşgul olur. Daha sonra pösteki parçasından bir sakal takarak halkı güldürmek için bir monolog okur. Ardından bir hokkabazlık numarası yapar, şapkanın altındaki yumurtadan bir piliç çıkarma numarası yapacağı sırada masanın gizli bölmesinden pilicin kaçmasıyla numarası yarım kalır. Tam o sırada gösteriyi izlemek için kalabalık arasından bir ağaç dalına çıkan iri gövdeli adamın,

ağaç dalının kırılması ile yere düşmesi, tüm dikkatleri üzerine toplar. Baloda son olarak eğlenceli bir eşya piyangosu çekilişi yapılır. Bu çekilişte saçsız bir adama tarak, yüzü yanık bir kadına ironik bir şekilde el aynası çıkar. Balolu düğün sabaha kadar devam edecekken ağaçlardaki asılı lüks lambaları türlü harıltılarla kasaba halkını korkutmaya başlar. Fikri Bey, smokininin üstüne iş gömleğini tekrar geçirerek lambaları tamir etmeye çalışır. Bu sırada bir kişinin gömleğinin yanmasıyla insanları bir korku sarar ve bu sebeple balo olarak adlandırılan bu etkinlik korkunç bir biçimde sona erer.

Kasabada düzenlenen balolu düğünün, bu hâliyle kasaba halkının gerçeğini yansıtmadığı ve kasaba halkıyla bütünleşmeyerek yapay kaldığı görülür. Ayrıca düğüne katılan misafirlere limonata ve dondurma gibi çeşitli ikramlarda bulunmak için bahçenin bir köşesinde tertiplenen büfe, kasaba halkının yoğun izdihamı nedeniyle bir süre sonra içinden çıkılamayacak bir hâl alarak kapatılır. Sabaha kadar devam etmesi düşünülen balolu düğün ise aydınlatmayı sağlayan lüks lambalarının çıkarttığı hırıltılı ses nedeniyle ahalinin korkmasıyla gece bir sularında son bulur. Bütün bunlar, tam olarak Batılı olamayan kasaba insanının, Batılı yaşayış ile geleneksel yaşayış arasındaki bocalayışını somutlaştırır. Yanlış Batılılaşma, insanın kendine ve değerlerine yabancılaşmasına neden olduğu gibi kültürel çözülme de beraberinde getirir. Sosyal duyarlılığı ile ön plana çıkan Reşat Nuri, çağının önemli hastalığı olan yanlış Batılılaşmayı, *Eski Hastalık* adlı romanıyla başarılı bir şekilde işler. Yazar romanında, yanlış Batılılaşma ile aslında Doğu-Batı ekseninde gerçekleşen eski-yeni ve alaturka-alafranga ikiliğini ve çatışmasını mizahi unsurlardan da yararlanarak ironik bir şekilde somutlaştırır (Karadeniz, 2020, s. 642-643).

Kavak Yelleri romanında da ironi ve mizah, *Eski Hastalık* romanında olduğu gibi yanlış Batılılaşma algısıyla ortaya konur. Özellikle memur aileleri ve kasabanın ileri gelenleri; balo düzenlemek, Cumhuriyet balosunda dans etmek, salon oyunu ve poker oynamak gibi etkinliklerle inkılabın ve Batılılaşmanın gereklerini yerine getirdiklerine inanır. “*Mizah, toplumsal sevinçlerin dışı vuruluş şekli olarak göze çarpsa da ilk toplu eğlencelerde ve mizah örneklerinde değişmeyen bir çatı gözlenmektedir.*” (Heath, 1998, s. 3). *Kavak Yelleri* romanında halkın gelenek ve görenekleriyle örtüşmeyen etkinlikleri ile Cumhuriyet döneminde görülen yüzeysel Batılılaşma özentsisine vurgu yapılır. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki “*dans hastalığı*” (KY, s. 53) ve kadınlı erkekli aile toplantıları modası, her yerde olduğu gibi romanda ismi verilmeyen bu kasabada da kendini gösterir. Bu toplantılarda oynanan “salon oyunu” dikkat çeker. Bu oyunda kadınlar yan yana sandalyelere oturtulurken eşleri, kadınların arkasında ayakta durur. Kadınların karşısına ise bekâr ya da eşi yanında olmayan erkeklerden oluşan bir kavalie grubu dizilir ve bu oyunun kuralları romanda mizahi unsurlarla birleştirilerek ironik bir şekilde şöyle anlatılır:

“*Her dam, karşısındaki kavalie ile göz göze bakışacak; kavalie, dama gözleriyle bir gizli ‘Gel bana’ işareti çakacaktı; sandalyenin arkasında bekçilik yapan koca, bu işareti yakalayabilirse ne âlâ. Fakat bir dalgınlığa gelir, yahut atik davranıp karısını vaktinde omuzlarından yakalayamazsa kadın birdenbire kuş gibi kavalienin kollarına uçacak ve her ikisi ortada dansa başlayacaktır. Oyunu kaybeden koca da bu esnada el çırparak anırma, böğürme gibi hayvan sesleri çıkararak sosyeteyi eğlendirecek. Hâsılı, ‘Gözünü aç... Yoksa karıyı uçurduğunun resmidir!’ mânâsında gelen gayet terbiyeli bir sosyete oyunu! Bu oyunda bazen eğlenceli kazalar da olurdu. Mesela koca, kadını tutayım derken önündeki sandalyeye takılarak yuvarlanır, yahut kadının bir yerini incitir veya yırtardı. Ve bu yüzden karı koca arasında çıkan kavgalar o kadar eğlenceli olur ki misafir kadınların ayakta duran bir kısmı gülmek için ellerini kasıklarına koyup yere çömelirler, yahut avuçlarıyla baldırlarını döverlerdi.*” (KY, s. 54-55)

Aynı şekilde Hükûmet Konağında verilen Cumhuriyet balolarının birine civar köylerde kazı yapmak için kasabaya gelmiş birkaç madenci davet edilir. Madencilerin evli kadınlarla dans etmeleri, kasabanın yerli erkeklerinin tepkisine yol açar ve bir süre sonra baloda büyük bir kavgaya meydana

gelir. Kaymakam, jandarma komutanı, mal müdürü, vergi memuru ve daha pek çok kişinin bulunduğu bu kavgada kadınlar, “*Can kurtaran yok mu?*” (KY, s. 57) diye çılgılık atmaya başlar. Bu çılgılıklar başka odadaki kadınların ağzında “*Yangın var!*” (KY, s. 57) şeklinde değişince salonda bir izdiham yaşanır. Küfürler, ağlaşmalar, havada uçuşan şişeler ve iskemleler arasında insanlar, koltuk ve kanepelerden atlamaya ve birbirini ezmeye başlar. Bazıları kapılara ve pencerelere koşuştururken balo kıyafetli bazı kadınlar eşlerinin kucağında bayılır, üzeri yeldirmeli bazı yaşlı kadınlar ise deprem anında yaptıkları gibi avazı çıktığıınca Kunut duası okumaya başlar. En sonunda dışarı çıkmayı başarabilen erkekler ise balo kıyafetli eşlerini kucaklarına veya sırtlarına alarak balonun yapıldığı hükûmet konağından kaçmaya çalışır (Karadeniz, 2020, s. 644).

Hükûmet Konağında yaşanan bu olaylara tanıklık eden bekçi, hemen kasabanın doktoru Sabri Bey’in evine gider ve “*Millet birbirini kesiyor.*” (KY, s. 57) diyerek durumu haber verir. Baloda çıkan kavganın sonucu pek çok kişi yaralanır ve o gün eşinin rahatsızlığından dolayı baloya katılamayan Doktor Sabri Bey, yaşanan bu olay nedeniyle yaralılara müdahale etmesi için çağrılır. Sabri Bey ise eşi Celile’ye, “*Korkarım, mürteciler bastı baloyu!*” (KY, s. 57) diyerek telaşlanır ve gecelik entarisinin üstüne pardösüsünü giyerek Hükûmet Konağına koşar. Sabri Bey, spor bayramlarında olduğu gibi aslında balolarda da ilk yardım ekibine ihtiyaç olduğunu belirterek durumun trajikomikliğine ironik bir biçimde vurgu yapar.

Bütün bunlar, kasabada inkılabın ve Batılılaşmanın bir göstergesi olarak algılanır. Böylece yapılan inkılabın ve Batılılaşmanın kasabadaki yansımaları ve aynı zamanda Batılılaşmanın yanlış ve yüzeysel algılanması, baloya katılan insanların trajikomikliği ile ortaya konur. Aynı şekilde Sabri Bey’in, “*Korkarım, mürteciler bastı baloyu!*” demesi, halkın; balo düzenlemek, iskemle oyunu oynamak gibi Batılılaşma hâllerine karşı olduğunu gözler önüne serer. Böylece balolar düzenlenerek, farklı kıyafetler giyilerek ve kendilerine eşlerinin dışında başka kavalyeler seçilerek Batılılaşmanın sağlanamayacağı gerçeğine dikkat çekilir. Kasaba halkı kendi gelenek, görenek ve değerleri ile Batılı tarzda yaşayış arasında sıkışarak çatışma yaşar. Batı’nın yalnızca eğlence ve yaşam şartlarının benimsenmesi; bilim, teknoloji ve üretim sahalarının görmezden gelinmesi, taklitçiliği somutladığı gibi aynı zamanda bireyin kendi değerleri ve özü ile yaşadığı çatışmayı ve değerlerini kaybetmesini ironik bir şekilde gözler önüne serer. Böylece Reşat Nuri, eseri aracılığıyla millî bilinç ve kimlik noktasında yine farkındalık oluşturmaya amaçlar ve dönemin sosyolojisini ortaya koyarak toplumsal aksaklıkları eleştirir.

Reşat Nuri, Batılılaşmanın tam olarak anlaşılamamasını ve insanların yaşadıkları duygusal değişimleri, kasabada düzenlenen bir balo merasimi aracılığıyla sunar. Şekil ile içeriğin birbirine uymadığı bu programda Batılılaşmanın halk tarafından algılan(amay)ışı hatta kasaba temsilcilerinin ve bu baloyu tertip eden kişilerin bile Batılılaşmayı özümsemeyişleri ortaya konur. Batı’nın yalnızca müziği ve dansı ile alınamayacağı hem baloyu düzenleyen kasabanın ileri gelenleri hem de halkın giyim, davranış ve konuşmalarından hareketle ironize edilerek eleştirilir.

Zeliş romanında ise mizah ve ironi, insanların batıl inanışlara yönelişleri ve sıkıntılarına bu inanışlarda çözüm arayışlarıyla ortaya konur. Cumhuriyet dönemi yazarları tarafından sıkça ele alınan batıl inançlar; halkın eğitim eksikliği, bilinçsizliği ve çaresizliğinden kaynaklanan inanışlardır. Bir başka ifadeyle aslında bireylerin dinî duygularının sömürülmesidir. Necati Cumalı’nın *Zeliş* adlı romanında da toplumun batıl inançlara bağlılığı ve bu inançların toplum üzerindeki etkisi ironik bir şekilde eleştirilerek vurgulanmak istenir (Karadeniz, 2020, s. 559).

Tabi ki sanatta ve özellikle edebiyatta hayatın içinde var olan mizah ve ironi sahnelerinin olması kaçınılmazdır. Mizah ve ironi unsurlarıyla toplumsal aksaklıklar, yanlış algılar, bilgi eksikliği ve ahlaki değerlerdeki yozlaşmalar eleştirilerek gözler önüne serilir. “*İroni, galiba daha çok yaşamın kendisinden kaynaklanıyor. Yaşam ve insanlar o kadar çelişkili ve değişken ki, en sıradan kahramana, en önemsiz ayrıntılara bakarken bile bu ironiyi yakalamak güç olmuyor... Önemli sayılan çok şeyin önemsizliğini, ağırlık sayılan çok şeyin hafifliğini, zorbalığı, fanatizmin,*

megalomaninin, bilgiçliğin, budalalığın, iki yüzlülüğün, kendini aldatışın, dalkavukluğun, batıl koşullanmaların ipini pazara çıkarıcı, ama bunu bağırganlıkla değil, usul yapan ince bir alay.” (Özyalçın, 1984, s. 4). İronide çeşitli göndermeler yapılarak hayatın sıradanlığına bir karşı duruş ortaya konur.

Zeliş romanında batıl inançlar, Zeliş’e büyü yapıldığı için kızının Cemal’le mektuplaştığını düşünen annenin, kızını bu büyüden kurtarmak için kasaba merkezindeki büyücü kadına gitmesiyle yer edinir. Zeliş’in annesi, kaldıkları çardağın içindeki yatakları düzeltirken Zeliş’in Cemal’le yazıştığı mektupları bulur. Başlarda bu kâğıtlara bir anlam veremeyen kadın, okla delinmiş kalp resmini görünce bu kâğıtların mektup olduğunu anlar ve durumu eşi Recep’e bildirir. Recep, bu duruma öfkelenir ve Zeliş’i dövmek için çardaktan çıkar. Annesi, Zeliş’in yediğine-içtiğine bir şeyler katılmış olacağını bu nedenle kızının büyülendiğini ve aklının şeytanlar tarafından zapt edildiğini ileri sürer. Ardından Zeliş’in, şimdi büyüün tesiri altında olduğundan dövmenin ve nasihat etmenin bir fayda vermeyeceğini söyler. Bu büyüden kurtulmak için kasaba merkezindeki aynacı kadına gider ve ondan, kızının Kadıovacıkların Cemal’den soğumasını ve basiretinin çözülmesini ister. Bu noktada yazar, Aynacı kadın ile Zeliş’in annesi arasında geçen diyalogu mizahi unsurlarla harmanlayarak ironik bir şekilde ortaya koyar.

Aynacı kadın, Zeliş’in annesine göre içinden ahiret kokuları gelen küçük bir odaya geçer. Raftan aldığı, yaprakları iyice sararmış bir kitabı karıştırarak, okuyup üfler. Ardından elinde iki kuru ekmek parçası, küçük rahlesi, hokka ve divitiyle avluya çıkar. Ekmek parçalarının üzerine anlaşılmaz bir şeyler yazar, çizer ve büyük bir umutla bekleyen Zeliş’in annesine şu talimatları sıralar:

“— Bugün perşembe, (...) yarın cuma, öbür gün cumartesi, daha öbür gün pazar. Pazara kadar üç gün bu iki parça ekmeği çardağında sakla. Pazar günü, dördüncü gün, birinci kuşluk, birini ikindi üstü, birini kediye, birini köpeğe yedir, kızın selamete çıkar.

Kadın elindeki ekmeklerin hangisini kuşluk, hangisini ikindi üstü, hangisini kediye, hangisini köpeğe, sonra da önce kediye mi, yoksa köpeğe mi yedireceğini tekrar tekrar sordu.

Aynacı kadın ‘Bunu kuşluk, bunu ikindi...’ dedi olmadı! Karıştırıyordu. ‘Bunu kediye, bunu köpeğe’ dedi. Gene aklının takıldığı bir nokta kaldı. Aynacı kadının ikindi üstü diye gösterdiği parça, sonradan kediye gösterdiği parçaydı. Oysa ki ilk sorusunda, o parçayı kuşluk vakti atmasını söylüyordu... İş karışıyordu. Konuşma o hâle geldi ki Aynacı kadın da, o da söylediklerini iyice karıştırdılar... Elleri, okunmuş ekmekleri gösterirken birbirine bir zaman dolandı. En nihayet kadın akli tamamen karıştığı bir sırada, Aynacı kadının dediklerini anladığını sandı. Dualar, minnetler mırıldana mırıldana kapıya doğru ilerlerken borcu olan iki buçuk lirayı karşısındakinin eline sıkıştırdı. Ne de olsa çardağına döndüğü zaman yüreği rahatı.” (Z, s. 136-137)

Zeliş’in annesi bir şeyler yapmış olmanın verdiği rahatlıkla eve gelir ve Aynacı kadının talimatlarını uygulayarak beklemeye başlar. Bu sırada mektuplarının, başkaları tarafından karıştırıldığını anlayan Zeliş, daha dikkatli mektuplaşmaya, gelen mektuplarının, kâğıt ve kaleminin başkaları tarafından bulunmaması için bütün bunları bir zaman üzerinde taşımaya başlar. Daha sonra üzerinde taşıdığı mektup, kâğıt ve kalemleri, çardağın az ilerisindeki bir zeytin ağacının kovuğuna saklar. Zeliş’in bohçasını kontrol eden anne ise yeni mektuplar göremeyip kızının davranışlarında bir gariplik sezinlemeyince büyüün bozulduğuna kanaat getirir. Anne ile babanın bu kanaati romanda, “Sonunda kocasıyla kendilerini inandırmak istedikleri şeye inanmaları güç olmadı: Kızları, Cemal’den soğumuştular!” (Z, s. 137) şeklinde dile getirilir. Hurafelerden medet umma ve çözümü bu yolla bulmayı bekleme; cahillik, eğitimsizlik ve bilinçsizliğin bir sonucudur. Bu hâliyle Zeliş romanında insanların aklını kullanmak, araştırmak, konuşmak ve problemleriyle yüzleşmek yerine birtakım objelere sığınarak onlara bel bağlaması, büyük bir toplumsal problem olarak gün

yüzüne çıkarılır. Böylece Necati Cumalı, eseri aracılığıyla toplumsal bilinç noktasında farkındalık sağlamayı amaçlamıştır.

İroni, gündelik yaşamın olağan taraflarını, karşıdakine ilgi uyandırıcı ve eğlenceli bir şekilde sunarken içinde derin bir eleştiri barındırır. *“İronik anlatımın en önemli özelliklerinin başında eleştirel bakış bulunur. Yazar her ne kadar saçmalığı/karşıtlığı tarafsız bir şekilde anlatıyor gözükse de metnin gerisinde ağır bir eleştiri vardır. Toplumsal yapı, tarihsel yanlışlıklar ironinin gücüyle mahkûm edilir. Ayrıca bu anlatımda üst bakış ve ince bir alay kendini hissettirir. Ama bu alay, bildik küçümsemeye işaret eden bir tavır olmayıp bu acınası olaya duyulan tepkinin bir sonucu olan karşı koyuştur.”* (Tosun, 2007, s. 84). Zeliş adlı romanda din ve inanç gibi konularda insanların sahip olduğu yanlış algı ve trajikomik durumlara gülünç bir şekilde dikkat çekilmiştir. Annenin, kızına yapıldığını düşündüğü büyüğü bozdurduğuna dair kanaat getirdikten sonra kendinden emin bir şekilde iyi bir şey yapmanın ve başarmanın verdiği iç rahatlama ile sunulması, toplumsal bozuklukları ve bilgi yanlışlarını ironik şekilde gözler önüne sermektedir. Burada ayrıca insanların kendi doğrularının olduğuna da dikkat çekilir. Bu da yine ironinin bir başka boyutu olarak değerlendirilebilir. Yazar, Zeliş’in annesinin Aynacı kadına gitmesini öyle samimi bir anlatımla sunar ki sanki bütün o sıra dışı yapılanlar, son derece normalmiş görüntüsü verir. Aslında bu hâliyle gerçekleşen olay ve durumların yanlışlığını ve karşıtlığını, olağan ve olması gereken bir olgu gibi sunarak ironide olması gereken karşıtlık kavramını da pekiştirmiş olur. Böylece toplumsal bir bozukluk, yazarın bilinçli bir uygulaması ile daha etkili bir şekilde sunulur ve gizlenmiş bir gerçek gün yüzüne çıkarılır.

Sonuç

Sosyal duyarlılığı yüksek olan yazar ve sanatçılar, gündelik yaşamda sıkça rastlanılan bireysel ve toplumsal konu ve sorunları eserleri aracılığıyla mizahi bir şekilde ele alarak insanları eğlendirirken bu konu ve sorunlar üzerinde düşündürmeyi amaçlar. Böylece hem esere canlılık katarak eseri tekdüzelikten kurtarır hem de yanlış algı ve aksaklıkları eleştirel bir şekilde gün yüzüne çıkararak somutlaştırır. Bir başka ifadeyle mizah ve ironinin ulaştığı son nokta eleştiridir. Mizahi olarak verilen şeylerin, arka planında derin eleştiriler barınmaktadır. Olumlu gibi aktarılan şeylerin, dolaylı yoldan olumsuzlandığı görülür. İnsanın kendi değerlerine yabancılaşması, Batılılaşmanın yanlış algılanması, dinî gereklerin bilgi eksikliği ve yanlış uygulamalara bağlı olarak geldiği trajikomik durumlar ve üstelik gülünç duruma düşüşün farkına bile varılamaması, eleştirel bir bakış açısıyla hicvedilir. Böylece bireylerin bilinçlendirilmesi ve farkındalığının oluşturulması amaçlanır. Bu bağlamda Reşat Nuri ve Necati Cumalı da toplum sosyolojisini ve Anadolu’nun o günkü hâlini realist bir şekilde romanlarına taşımış ve romanlarında anlatı içine serpiştirdiği birtakım mizahi ve ironik unsurlar ile dönemin toplum yapısına ve yaşam şekline nükteli bir şekilde ışık tutmuştur.

Reşat Nuri, Anadolu insanının geçmişten beri sahip olduğu gelenek-göreneklere, manevi değerlere, tarihî ve kültürel birikime dayalı olarak süregelen yaşam tarzı ile inkılap hareketine bağlı olarak kasabalarda başlayan ve kendi kültürüne ait olmayan yeni yaşam şekli ve eğlence anlayışının Anadolu insanı üzerindeki trajikomik hâlini, eğlenceli bir şekilde sunmayı ve eğlendirirken de düşündürmeyi başarmıştır. O süreçte insanların, kendi kültür ve değerlerinden uzak oluşu ve Batılılaşmanın yalnızca biçim ve şekil bakımından algılanışı, bir başka ifadeyle şekilci modernleşme, mizahi ve ironik bir şekilde gözler önüne serilir. Dolayısıyla Reşat Nuri’nin, mizah ve ironiyi, söz konusu çalışmaya alınan *Eski Hastalık* ve *Kavak Yelleri* romanlarında başarıyla işlediği görülmüştür.

Necati Cumalı ise Zeliş adlı romanında yozlaşmış dinî değerleri komik bir şekilde dile getirmiş görünse de aslında insanların dinî değerlerden uzaklaşarak batıla yönelişinin ve batıl inançların toplum üzerindeki etkilerinin ciddi, ağır ve gerçekçi bir eleştirisini yapar. Mizah ve ironi yoluyla vermek istediği mesajı, tarzlı bir anlatımla dile getirmeyi tercih eder. Kurguda yer alan mizahi sahneler, dinî değerler kavramının içinin boşaltıldığının ironik bir eleştirisidir. Ritüelleşmiş, sıradanlaşmış ve basmakalıplaşmış yanlış davranış modelleri ile insanların gülünç duruma düşüşü

ironik bir şekilde sunulur. Yaşamın içinde olan ve ciddi bir sorgulama gerektiren çarpık inanışlar, kendine kurgu içinde yer bularak dikkat çekilir.

Her iki yazarın da eserlerinde, mizah ve ironiyi birer araç olarak kullanarak toplumsal eleştiriler yaptığı görülmüştür. Söz konusu yazarlar, mizah ve ironi aracılığıyla toplumun çelişkilerini, yanlış algılarını ve eksiklerini eleştirerek okuyucunun dikkatini çekmeyi başarmışlardır. Böylece bireylerin hem eğlendirici bir anlatım içinde düşündürülmesi hem de toplumsal sorunlar üzerine eleştirel bir bakış açısıyla farkındalık kazandırılması amaçlanmıştır. Sonuç olarak Reşat Nuri ve Necati Cumalı, eserlerinde benimsedikleri bu yaklaşımlar ile mizah ve ironinin eleştirel gücünü etkili bir şekilde kullandıklarını gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

- Ağıl, N. (2009). Karanlığın yüreği ya da yüreğin karanlığı. *Kitap-lık Aylık Edebiyat Dergisi*, 123, 98-102.
- Aydın, İ. S. (2013). Yazılı ironik metinlerin anlamlandırılması üzerine bir durum saptaması: Köşe yazısı örneği, *bilig* (64), 49-70.
- Cebeci, O. (2017). *Komik edebî türler: Parodi, satir ve ironi*. İthaki Yayınları.
- Cumalı, N. (2018). *Zeliş*. Cumhuriyet Kitapları.
- Currie, G. (2009). Yapıt ve metin. *Kitap-lık Aylık Edebiyat Dergisi*, 123, 70-71.
- Demiralp, O. (2009). Saatlerin karıştığı vakit. *Kitap-lık Aylık Edebiyat Dergisi*, 123, 84-91.
- Egan, C. (2009). İroninin kurbanı. *Kitap-lık Aylık Edebiyat Dergisi*, 123, 64-69.
- Frye, N. (2015). *Eleştirinin anatomisi*. Ayrıntı Yayınları.
- Güntekin, R. N. (1991). *Kavak yelleri*. İnkılap Kitabevi.
- Güntekin, R. N. (1979). *Eski hastalık*. İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Heath R. L. (1998). *Humor following cerebrovascular accident* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Kentucky, UMI, Dissertation Information Service.
- Karadeniz, H. (2020). *Türk romanında kasaba (1860-1960)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kierkegaard, S. (2003). *İroni kavramı*. (Çev. Sıla Okur). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kılıç, S. (2008). İroni, istihza ve alaysama. *Cogito Dergisi İroni Özel Sayısı*, (57), 143-148.
- Konuk, O. (2007). İroni. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, Edebiyat Paradoksun Biçimi: İroni-1, 135.
- Korkmaz, R. (2004). *Aytmatov anlatılarında ötekileşme sorunu ve dönüş izlekleri*. Türksoy Yayınları.
- Lewis, P. (1989). *Comic Effects: Interdisciplinary Approaches to Humor in Literature*. State University of New York Press.
- O'conner, W. V. (2009). İroni. *Kitap-lık Aylık Edebiyat Dergisi*, 123, 59-61.
- Özyalçın, A. (1984). *Haldun Taner Öykücülüğü Üstüne (Bir Konuşma)*. Gösteri Dergisi, 38, 4.
- Solak, Ö. (2015). *Cumhuriyet romanında merkez-taşra çatışması*. Mesut Varlık (Haz.), Edebiyatın taşradan manifestosu. (47-54). İletişim Yayınları.
- Sözlük, Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 02.02.2024)
- Taşdelen, V. (2007). İroni. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, 124, 53-66.
- Tosun, N. (2009). İronik portreler: Tahsin Yücel öykücülüğü. *Kitap-lık Aylık Edebiyat Dergisi*, 123, 92-97.
- Tosun, N. (2007). Öyküde ironik anlatım. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, 124, 84-91.
- Tuğluk, A. (2017). İroni nedir? *idil*, 6(29), 441-467.
- William, F. FRY. (1987). Humor and paradox. *American Behavirol Scientist*, 3(30), 42-71.
- Yardımcı, İ. (2010). Mizah kavramı ve sanattaki yeri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 1-41.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/mizah>